This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

BABILON ILI JERUZALEM? TEOLOGIJA PRED UMJETNOM INTELIGENCIJOM

Enciklika pape Lava XIV. *Magnifica humanitas*, objavljena 15. svibnja 2026. o 135. obljetnici *Rerum novarum*, prvi je cjeloviti dokument socijalnog nauka Crkve posvećen umjetnoj inteligenciji. Kao što je Lav XIII. industrijsku revoluciju smatrao *res novae* svojega vremena, njegov nasljednik tu ulogu prepoznaje u digitalizaciji, robotici i umjetnoj inteligenciji (MH, br. 4). Dokument je oblikovan oko dviju biblijskih slika. Babilonska kula (Post 11,1–9) predstavlja gradnju vođenu ohološću i težnjom za samodostatnošću, koja u ime jedinstva nameće jednoobraznost. Nehemijina obnova jeruzalemskih zidina (Neh 2–6) predstavlja gradnju u kojoj svaka obitelj preuzima svoj dio zida, a zajednica obnavlja odnose prije kamenja (MH, br. 7–10).

Teško je u jednom osvrtu izraziti obilje cijele enciklike, pa se valja usredotočiti na treće poglavlje, naslovljeno *Tehnika i vlast. Veličina ljudske osobe pred obećanjima umjetne inteligencije* (br. 90–130). To je središnje poglavlje za razumijevanje Papina pristupa i svojevrsna novost, o kojoj se nije do sada govorilo na ovakav način iz perspektive učiteljstva Crkve. U njemu se socijalni nauk izravno suočava s pitanjem što s novom tehnologijom, a nama se nameće pitanje: što može i treba teologija s ovom tehnologijom? Jedan uvodnik ne može na to pitanje odgovoriti, jer ga ono zacijelo nadilazi i ostavlja više nedoumica: što sada slijedi za teologiju kao znanost i za njezino mjesto u raspravi o umjetnoj inteligenciji, to jest može li i treba li teologija koristiti umjetnu inteligenciju ili pak mora bježati od nje kao od pogubne opasnosti?

Tehnokratska paradigma i nova koncentracija moći

Papa Lav XIV. polazi od pojma tehnokratske paradigme koji je papa Franjo razvio u enciklici *Laudato si'*. Riječ je o sklonosti da logika učinkovitosti, nadzora i profita sama određuje osobne, društvene i gospodarske odluke. Tehnika tada prestaje biti sredstvo i postaje mjerilo: ona odlučuje što vrijedi, a što se smije odbaciti (MH, br. 92). Neupitno je, međutim, da umjetna inteligencija, nanotehnologija i biotehnologija mogu znatno pridonijeti cjelovitom ljudskom razvoju. Upravo zbog svoje snage mogu i ubrzati tu paradigmu, ali paradigma uistinu mora biti cjelovita. Zato zahtijevaju novi duhovni, etički i politički okvir, jer veća moć sama po sebi ne znači i veće

dobro (br. 93). Lav XIV. ovdje se oslanja na Romana Guardinija i na upozorenje Pavla VI.: tehnički napredak koji nije praćen moralnim i društvenim napretkom, na kraju se okreće protiv čovjeka (br. 94).

Najkonkretniji dio dijagnoze odnosi se na pitanje tko danas raspolaže tom moći. Platforme, infrastrukturu, podatke i računalni kapacitet većinom ne nadziru države, nego veliki privatni, često transnacionalni akteri. Oni određuju uvjete pristupa, pravila vidljivosti i same mogućnosti sudjelovanja (br. 95; usp. br. 5 i 71). Moć koncentrirana u malo ruku postaje netransparentna i izmiče javnom nadzoru, što otvara prostora zloporabi. Načela socijalnog nauka (dostojanstvo osobe, opće dobro, opća namjena dobara, supsidijarnost, solidarnost i socijalna pravednost) stoga trebaju biti kriteriji za prosudbu toga novog stanja (br. 96).

Što umjetna inteligencija jest, a što nije

Enciklika svjesno odustaje od iscrpne rasprave o umjetnoj inteligenciji i iznosi samo ono što je nužno za moralno razlučivanje (br. 97). Pritom polazi od dviju epistemološki značajnih napomena. Prvo, svaka tvrdnja o umjetnoj inteligenciji brzo zastarijeva jer se procesi odvijaju tako brzo da ih je teško pratiti. Drugo, ni oni koji te sustave razvijaju, ne razumiju u potpunosti kako oni rade i dokle će se razviti. Suvremeni se modeli više „uzgajaju“ nego što se „grade“, pa njihove unutarnje reprezentacije zasad ostaju nepoznate. Iz toga Papa izvodi dvostruku zadaću: potrebna su daljnja znanstvena istraživanja i potrebno je moralno-duhovno razlučivanje (br. 98).

Papa Lav daje smjernice koje se tiču i antropoloških pitanja. Umjetnu inteligenciju ne treba poistovjetiti s ljudskom. Ona oponaša neke njezine funkcije i u brzini ih često nadmašuje, ali nema tijelo, ne proživljava radost i bol, ne sazrijeva u odnosu i nema moralnu savjest. Njezino je „učenje“ statistička prilagodba, a ne unutarnji rast (br. 99). U osobnoj upotrebi Papa upozorava na tri rizika: lakoća dobivanja odgovora slabi vlastiti sud, dojam objektivnosti prikriva kulturne pretpostavke onih koji su sustave oblikovali, a simulacija ljudske komunikacije može oslabiti samu želju za susretom s drugim (br. 100). Spominje se i ekološka cijena: energija, voda i emisije (br. 101).

Na razini društva ključna je tvrdnja da umjetna inteligencija nije moralno neutralna. Svaki tehnički sustav u sebi nosi odluke o tome što mjeri, što zanemaruje i kako razvrstava ljude (br. 104). Kad algoritam odlučuje o zaposlenju, kreditu ili pristupu usluga-

ma, odbacivanje slabijih zaogrće se prividom neutralnosti, a politička odgovornost nestaje (br. 102–103). Stoga enciklika traži jasno određenu odgovornost (*accountability*), neovisan nadzor i, po potrebi, usporavanje uvođenja novih sustava (br. 105–106). Posebno je zanimljiv osvrt na takozvano usklađivanje (*alignment*). Papa smatra da nije dovoljno UI učiniti „moralnijom" ako taj moral određuje nekolicina. Etički kod ugrađen u sustave mora biti predmet javne rasprave i podvrgnut kriterijima socijalne pravednosti (br. 107). Poglavlje završava pozivom da se UI „razoruža", tj. izvuče iz utrke za geopolitičku i tržišnu prevlast (br. 110), te apelom razvijateljima. Tehnološka inovacija može biti oblik ljudskog sudjelovanja u Božjem stvaralačkom djelu, pa razvijatelji, poput autora umjetničkog djela, odgovaraju za vrijednosti koje u njega ugrađuju (br. 111).

Antropološka jezgra: granica i milost

Najdublji sloj poglavlja nisu tehničke upute, nego antropološke smjernice. Opasnost nije samo u zlouporabi pojedinih tehnologija nego je veća opasnost u tome da tehnokratska paradigma učini normalnom viziju u kojoj se punina života mjeri posjedovanjem, smanjenjem krhkosti i nadzorom nad svime. Kad učinkovitost postane mjerilo vrijednosti, čovjek počinje sebe shvaćati kao projekt za optimizaciju, a ne kao stvorenje pozvano na zajedništvo (br. 112). I sama inteligencija, kad se apsolutizira, zasjenjuje osjećaje, volju i odnose (br. 113), čime se onda gubi dio ljudskoga.

U tom svjetlu Papa analizira transhumanizam i posthumanizam kao „pozadinske narative" dijela tehnoloških središta moći. Opisuje ih kao arhipelag različitih struja povezanih zajedničkim pretpostavkama: njima je tehnologija u središtu svega, te sanjaju san o nadilaženju granica ljudskog stanja (br. 115–116). Problem nije tehnika kao takva, nego antropologija koja joj je u pozadini. Ako se čovjeka promatra kao građu koju treba usavršiti ili nadići, lakše je prihvatiti da su neki manje korisni i manje dostojni, to jest lako ih se može odbaciti ili zamijeniti (br. 117).

Enciklika tome suprotstavlja teologiju granice. Bolest, starost, ranjivost i neuspjeh nisu samo nedostaci koje treba ukloniti. Oni su često mjesto na kojem čovjek sazrijeva i otvara se drugima, jer u njima nastaju suosjećanje, velikodušnost i iskustvo Boga (br. 118–120). Papa to potkrepljuje svjedočanstvima: od Viktora Frankla i umjetničkih djela do institucija poput Međunarodnog odbora Crvenoga križa i Opće deklaracije o ljudskim pravima te mučenika i „svakod-

nevnih mučenika" skrbi (br. 121–125). Smjer je jasan: razvijati tehniku tako da srce pritom ne nazaduje (br. 126).

Vrhunac poglavlja jest teologija milosti. Kršćanska predaja također poznaje „više od ljudskog", ali ga ne očekuje od tehničkog pobožanstvenjenja. Prema Tomi Akvinskom milost nadilazi mogućnosti naravi, a beskonačnu udaljenost između ljudske naravi i božanskog života može premostiti samo Bog koji se daruje (br. 127). Otuda jedna od najupečatljivijih misli dokumenta: za algoritam je pogreška nešto što treba ispraviti, a za osobu ona može biti početak dubokog obraćenja (br. 128). Poglavlje zatvara Augustinova slika dvaju gradova i dviju ljubavi. Odluka između Babilona i Jeruzalema počinje u srcu svakog čovjeka (br. 129–130).

Teologija kao znanost pred umjetnom inteligencijom

Iz trećeg poglavlja može se iščitati prilično jasan model odnosa teologije i umjetne inteligencije. Taj se model može sažeti u pet teza.

Prvo, teologija govori o čovjeku, a ne o tehničkom ustroju sustava. Enciklika izričito odustaje od tehničke definicije umjetne inteligencije i to područje prepušta drugim znanostima (br. 97 i 99). Njezina je kritika u biti antropološka: tijelo, iskustvo, savjest, odnos, granica i milost. Teologija stoga ne konkurira računalnim znanostima. Ona djeluje na razini normativnih i hermeneutičkih kriterija, što odgovara samorazumijevanju socijalnog nauka iz prvog poglavlja, prema kojem on nije zbirka tehničkih rješenja, nego skup načela za tumačenje povijesnih procesa (br. 24).

Drugo, teologija ima kritičku zadaću prema implicitnim soteriologijama tehnike. Analiza transhumanizma i posthumanizma pokazuje da tehnološki diskurs često nosi obećanje spasenja od krhkosti, starenja i smrti. Teologija je posebno osposobljena prepoznati takve kvazireligijske narative jer raspolaže razrađenim pojmovima kojima ih može suprotstaviti, ponajprije teologijom stvorenosti i teologijom milosti. U tom smislu njezin doprinos ne ostaje na razini propovijedi, nego zadobiva oblik znanstvene kritike ideologija.

Treće, odnos teologije i drugih znanosti obilježen je dvostrukom spoznajnom skromnošću. Br. 98 traži istodobno znanstveno istraživanje i moralno-duhovno razlučivanje te priznaje da ni stručnjaci ne poznaju unutarnje procese modela. Time se otvara prostor za stvarni interdisciplinarni dijalog, u duhu br. 23. Ta skromnost obvezuje i samu teologiju. Kategoričke tvrdnje iz br. 99, primjerice da UI „ne razumije" ono što proizvodi, ne počivaju na

empirijskom dokazu, nego na filozofskim pretpostavkama o naravi razumijevanja i svijesti. Teologija kao znanost trebala bi te pretpostavke izričito obrazložiti i učiniti ih predmetom rasprave s filozofijom uma i kognitivnim znanostima.

Četvrto, teologija sudjeluje u javnoj raspravi o etici umjetne inteligencije, ali ne nameće svoj kod. Br. 107 posebno je važan za položaj teologije u pluralnom društvu. Papa ne traži da umjetna inteligencija bude „kršćanska", nego da etički kod ugrađen u sustave bude javno raspravljiv i podvrgnut kriterijima socijalne pravednosti. Teologija tako nastupa kao jedan od glasova u zajedničkom razlučivanju, što je u skladu s razumijevanjem socijalnog nauka kao zajedničkog razlučivanja (br. 27). Istodobno br. 111 tehnici priznaje teološko dostojanstvo, jer inovaciju opisuje kao moguće sudjelovanje u Božjem stvaralačkom djelu. Time se otvara prostor za teologiju tehnike i oblikovanja, u kojoj su razvijatelji subjekti etičke i duhovne odgovornosti.

Peto, teologija je i sama korisnica umjetne inteligencije. Rizici navedeni u br. 100 vrijede i za teološki rad: prepuštanje prosudbe slabi vlastiti sud, a dojam objektivnosti može prikriti kulturne pretpostavke modela, što je osobito osjetljivo pri tumačenju Pisma i predaje. U četvrtom poglavlju Papa to proširuje pozivom na odgoj za „post od umjetne inteligencije" i podsjeća da se najdublje istine usvajaju sporo i u razgovoru s drugima (br. 140). Umjetna inteligencija može biti koristan alat u radu s izvorima, ali teološko prosuđivanje, koje je po svojoj naravi crkveno i zajedničko, ne može se prepustiti statističkoj sintezi, nego živoj teološkoj svijesti nadahnutoj Duhom Božjim.

Napokon, enciklika upućuje i izravan poziv akademskoj teologiji. U br. 47 Papa potiče akademije i sveučilišta da načela socijalnog nauka promišljaju iznova i u odnosu na digitalnu revoluciju. Br. 109 pritom nudi gotovo gotov takoreći gotov istraživački program: svako klasično načelo prevodi se u konkretno pitanje o monopolima nad podacima, pristupu tehnologiji, sudjelovanju zajednica, nevidljivom radu koji pokreće modele i geografiji moći koja određuje tko modele oblikuje.

Zaključak

Treće poglavlje enciklike *Magnifica humanitas* teologiju ne postavlja ni kao suca tehničkih pitanja ni kao promatrača koji samo komentira posljedice. Ono je predstavlja kao znanost o čovjeku i nje-

govu konačnom cilju, koja tehnološkim narativima pruža kritičko mjerilo: dostojanstvo osobe, prihvaćanje granice i otvorenost milosti. Ključno pitanje, koje Papa preuzima od Ivana Pavla II., glasi: čini li neka tehnologija ljudski život ljudskijim i dostojnijim čovjeka (br. 129)? Na to pitanje ne može odgovoriti nijedna znanost sama. Teologija ga, međutim, može držati otvorenim i pomoći da ga postave i drugi, te također pomoći da se dade pravi i cjeloviti odgovor u svjetlu Božje prisutnosti i djelovanja za čovjeka.

Za teološku zajednicu to znači dvostruku zadaću. Prva je razviti stručnost dostatnu za ozbiljan dijalog s informacijskim, kognitivnim i društvenim znanostima. Druga je ostati vjerna vlastitom predmetu i ne svesti se na još jednu granu primijenjene etike. U slici koju enciklika nudi, to je Nehemijin put: preuzeti svoj dio zida, u zajedništvu s drugima, i graditi strpljivo, kamen po kamen. No ono što teologija ne smije izgubiti iz vida, jest svijest o spoznaji cjeline zdanja, jer posjeduje svijest o spoznaji Boga koji je tvorac svega. Na taj način će teologija vrlo učinkovito pomoći da gradeći društvo današnjice i budućnosti, ne gradimo Babilonsku kulu, nego da gradimo i ugrađujemo se u nebeski Jeruzalem.

Ivan Bodrožić